

ALGUNES IDEES SOBRE LA IRRESISTIBLE ASCENSIÓ DE L'ORALITAT RADIOFÒNICA

FRANCESC ESPINET I BURUNAT

En record del mestre José Maria Valverde Pacheco,
en el seixantè aniversari del juliol del 1936.

1. Generalitats seqüencials

— Hi ha uns altres «sistemes de signes» a més de l'alfabètic.

— Es pot ser «analfabet» —en el sistema alfabètic— i alhora expert en algun altre d'aquests sistemes de signes. Com ara en oralitat o en imatge visual de primer grau —fins i tot, en imatge en moviment.

— Al segle xx s'esdevé la invenció-consolidació d'algun d'aquests sistemes... Com ara el del cinema, o el de la ràdio.

— Les classes populars urbanes acaben essent expertes en aquests nous sistemes. Experts de primera.

— El sistema de la ràdio pot ésser considerat com una continuació del sistema oral, de la literatura oral, de la tradició oral, de l'oralitat. (Encara que sovint els seus missatges siguin de primer escrits i tot seguit llegits..., i no pas oralment improvisats.)

— La ràdio seria, doncs, una continuació electrònica de l'oralitat. Molt densa en treball/temps intensiu, això sí.

— La ràdio, entre les classes populars catalanes en gran part analfabetes, acaba substituint —en el cafè, en uns altres llocs públics— la lectura en veu alta del diari davant d'un públic col·lectiu:

«Al cafè de La Lira [ampostina] hi havia un home, el "tio Aixendri", que llegia el diari del dia en veu alta per tal que tots aquells que no sabien llegir se n'interessin de què passava al món. Era un home ja gran i feia el mateix des d'abans de l'aparició de la ràdio. Amb aquesta, la utilitat del que feia aquell home era molt menor. [...] Ell sempre feia un comentari personal sobre les notícies, les relacionava amb fets passats i aventurava

conseqüències futures. Tothom li tenia un gran respecte i, com a prova d'això, sempre li pagaven la consumició» (Antoni Valmaña Cabanes, *Jaume Pons i Talarn: setanta anys de vivències*, Bellaterra, UAB, Facultat de Ciències de la Comunicació, 1996, història de vida policopiada, annex I, sense paginar).

— I l'aparell de ràdio acaba presidint els cafès —i uns altres llocs públics..., fins i tot el carrer altaveuïtzat. I aconseguint el silenci atent en els moments de la radiació de notícies, en el moment dels «diaris parlats»: «la gent anava a escoltar les notícies, i fins i tot algun altre tipus de programa, als bars. Era curiós com, a l'hora de les notícies, es feia un silenci imponent al bar» (ibídem).

— La ràdio alfabetitzà, en treball/temps intensiu, en el nou-vell llençatge, els analfabets de l'escrit. (Allò escrit adquirí, en conseqüència, més quirats en sacralitat. I possibilità —en la substitució—, sense gaire mala consciència culpable, la perduració de l'analfabetisme primer funcional.)

— La seqüència seria, doncs: a) narrador oral, b) lector davant d'un públic col·lectiu, c) lector —o narrador— a través de la radiofonia treball/temps intensiva electrònica.

— Pot arribar a succeir, a més, que la ràdio substitueixi també la presència col·lectiva en mitjans públics, de manera que el discurs polític acabi essent un discurs no en viu, no «presencial», que diríem, sinó radiat —en temps present, però, d'antuvi. Llorenç Gomis, en el seu *De memòria*, ens diu, referint-se als dies de la revolució d'octubre del 1934 i recordant el gracienc Teatre Bosc, a la vora de casa seva, com a escenari de mitjans: «Ara [el 1934] els discursos venien ja per ràdio, no calia moure's tant de casa» (p. 44).

— D'altra banda, la notícia radiada, per la seva immediatesa, pot arribar a convertir-se, alhora, en font de la premsa escrita..., com, d'altra banda, l'oralitat ha estat sempre la font primària d'aquesta premsa escrita.

— Tot aquest cúmulo d'elements pot arribar a concentrar-se i a esdevenir «cosa de cada dia» en un moment d'exasperació social globalitzada —de gran intensificació del temps, precisament—, com fou el cas de la revolta feixista - defensa republicana - revolució popular del juliol del 1936... ara farà justament seixanta anys.

— De manera que el nou mitjà de comunicació social de masses anomenat ràdio esdevingui el centre nodal dels esdeveniments-notícies.

2. La ràdio el juliol del 1936

Una lectura de fonts egodocumentals i de la premsa de l'època ens pot confirmar alguns dels elements esbossats.

I. Per als *egodocumentalistes*, esmentarem només tres textos, de Pinell, d'Amorós i de Molas, apareguts aquest maig passat a *Serra d'Or*. Podríem oferir-ne en gran quantitat, però ens ha semblat prou il·lustratiu que en unes poques planes d'una publicació periòdica d'ara mateix hi hagi una mostra tan significativa de la nostra tesi. En efecte, ens confirmen aquesta presència aclaparadora de la ràdio durant la guerra-revolució:

1. «Aquell diumenge 19 de juliol de 1936, em trobava a Martorelles amb la meva mare i la meva germana. Les notícies confuses, rebudes a través de la ràdio, van fer comprendre a la meva mare que havia començat la guerra» (Jordi Pinell).

2. «Vaig viure *tota la guerra*, excepte els mesos de Pradell, enganxat a un bon receptor de ràdio. Vaig escoltar tot el que vaig poder, des de les paraules de rendició del general Goded fins als darrers comunicats del govern republicà per mitjà de Ràdio València, ja al març del 1939» (Xavier Amorós).

3. «[...] de l'1 d'abril [de 1939] només recordo molt vagament haver sentit la meva tia que, en veu baixa, comentava una notícia captada a la ràdio d'un veí: tot s'havia acabat» (Joaquim Molas).

II. Per a la premsa, hem revisat cinc diaris barcelonins (*La Publicitat*, *La Humanitat*, *La Veu de Catalunya*, *La Vanguardia* i *Solidaridad Obrera*), representants d'un ampli ventall d'opcions, dels dies 18 al 31 de juliol de 1936 —els dies 20 i 21 no es publicaren diaris.

Hi hem observat, entre uns altres extrems menys substancials:

- a) que la ràdio s'ha convertit en font de la premsa;
- b) que els discursos-mítins funcionen per ràdio i no pas en directe;
- c) que la font essencial de notícies per al públic és també aquesta ràdio, escoltada molt sovint col·lectivament; i
- d) que revolucionaris i contrarevolucionaris són perfectament conscients del poder de la ràdio.

En efecte:

- a) Cada dia els diaris tenen les ràdios com a font essencial per a explicar els esdeveniments, endimoniadament ràpids, que es van acomplint —siguin les emissores del bàndol propi, per fer-los d'altaveu (para-

doxes lèxiques incloses: una secció fixa de *La Humanitat* es diu precisament «Antena»); siguin les del contrari, per befar-les o contradir-les (si Queipo és baixament mordaç, *L'Esquella*, en riure-se'n, ho és popularment).

b) No hi ha cap notícia de discurs en públic en els diaris dels dies mencionats; en canvi, hi ha extractes o transcripcions de discursos pronunciats per ràdio —des de Barcelona, Madrid, València, Tarragona— de vint-i-set persones: cronològicament, Companys (diaris dels dies 19, 22, 23, 24 i 26), Garcia Oliver (23), Azaña (24), Miravittles (24), Toryho (24 i 30), Calvet (24 i 25), Àngel Estivill (24), Robert Fousier (24), Salvador González (25), Prieto (25 i 26), Martí Esteve (25), M. Domingo (26), Comorera (26), Victoria Kent (28), Ruiz Funes (28), Joan Domènec (28), Martínez Barrio (28), Brauli Solsona (28), Joan Casanoves (29), Artur Cusó (29), Àngel Martínez-Peñalver (29), Odó Hurtado (30), Ventura Gassol (30), Dolores Ibarruri (30), Barriobero (31), Souchy (31) i Jean-Richard Bloch (també al diari del dia 31). Així mateix hi ha anuncis de discursos en forma de notícia (casos de Ventura Gassol, Marcel·lí Domingo o Dolores Ibarruri, per exemple).

c) Aportem, ara, unes mostres de textos periodístics referits a l'al·ludida presència pública de la ràdio durant aquells dies i a la seva influència.

— «Les radiacions eren escoltades amb viu interès als domicilis particulars i en tots els llocs de reunió. Als cafès i centres polítics es reuní el públic en nombre considerable comentant-se àmpliament els incidents de la jornada segons les notícies satisfactòries que s'anaven rebent i que produïen un efecte sedant en l'ansietat ambient» (*La Humanitat*, dia 19).

— «Estos días en que la Rambla barcelonesa se ve más llena que nunca de un público deseoso de conocer las últimas informaciones de la represión del movimiento subversivo, ante el local de "Radio [sic] Asociación de Catalunya", se reúne numeroso público que sigue vivamente interesado las noticias que transmiten los potentes altavoces instalados en la fachada del referido local de la emisora catalana R. A. de C.» (*Solidaridad Obrera* i *La Vanguardia*, dia 28: en efecte, aquests dos diaris, que deu dies abans es tiraven els plats pel cap, ara publicaven la mateixa nota).

— A València, «l'animació pels carrers és extraordinària, i són escoltades amb avidesa totes les notícies radiades que des de grans altaveus col·locats als centres de partit del Front Popular es donen a conèixer al poble» (*La Publicitat*, dia 28).

També una mostra de l'eficiència d'aquesta ràdio en relligar la direcció política de Catalunya amb el seu poble: «Per la comunicació constant que el Govern de Catalunya sosté amb el poble català per mitjà de les

emissores de ràdio es donen amb la deguda freqüència les necessàries consignes tant pel que fa referència a l'organització de la lluita contra el feixisme com pel que es refereix a l'ordre i al proveïment públic i assistència dels ferits. Quan algun servei necessita l'assistència ciutadana, aquesta és reclamada per mitjà de la ràdio, i és tot seguit obtinguda. [...]

»Consignes donades en el curs de la lluita són ateses tot seguit de publicades per la ràdio» (*La Veu de Catalunya* i *La Publicitat*, dia 22).

d) En darrer lloc, la premsa mostra la importància concedida a la ràdio.

En efecte, molt ràpidament el mateix dia 18 o la nit del 18 al 19 s'instal·laren micròfons al despatx del president de la Generalitat i a la Conselleria de Governació (com ressenya *La Humanitat* del dia 22). Poc després les emissores barcelonines (Ràdio Barcelona i Ràdio Associació de Catalunya, aquesta força mediatitzada des de temps per ERC) foren confiscades per la Generalitat (tots els diaris en donen la notícia i en fan comentaris elogiosos, des del dia 24 fins al 28); i finalment les altres tres grans forces políticsocials del Front d'Esquerres, la CNT-FAI, el POUM i el nou-nat PSUC, creaven les seves pròpies emissores. O algun ajuntament, com el de Tortosa, «procedeix a la instal·lació d'una estació emissora de ràdio» (*La Veu de Catalunya*, dia 31).

Vist tot això, no és estrany que, durant tots aquells dies, a la premsa hi hagués anuncis relatius a la radiodifusió; entre altres, a *La Publicitat*, un de la botiga d'efectes radiofònics Ràdio Aficionat, de la rambla de les Flors, 30, que oferia «grans rebaxes» i «ocasions a preus baratíssims» en aparells de ràdio de tres a sis vàlvules, de corrent altern i universal.